

DOĞA YASALARININ ZORUNLULUĞU BAĞLAMINDA İSTİDADI ÖZCÜLÜK

Ebubekir Muhammed Deniz*

DISPOSITIONAL ESSENTIALISM IN THE CONTEXT OF THE NECESSITY OF THE LAWS OF NATURE

ÖZ

Doğa yasalarının mahiyeti tartışmasının çağdaş dönemde geldiği nokta itibariyle üç farklı görüşün ortaya konulduğunu belirtebiliriz. Bunlardan ilki doğa yasalarının herhangi bir zorunluluk içermeyen, gözlemlendiğimiz düzenliliklerden ibaret olduğunu savunan *düzenlilik teorisidir*. Düzenlilik teorisini eleştirerek; doğa yasalarında *nomik* zorunluluk olduğunu, doğa yasalarının düzenlilik ortaya koymasının ötesinde ontolojik bir temeli olduğunu, ancak yine de doğa yasalarının olumsal yapıda olduğunu savunan görüş ise *nomik zorunluluk teorisi* olarak adlandırılmaktadır. Üçüncü ve son görüş ise; doğa yasalarında gözlemlenen zorunluluğun nesnelere *istidadi* özelliklerine dayandığını savunan *istidadi özcülük-tür*. Çalışmamızda bu üç farklı doğa yasası görüşünü aktararak, argümanlarını ve tespit ettiğimiz eksikliklerini tartışacağız. Buna göre düzenlilik teorisinin rastgelelikler ile yasaları ayırmada güçlük yaşadığını, nomik zorunluluk teorisinin ise doğa yasalarındaki zorunluluğun kuruluşu ve tümel-tikel ilişkisinin mahiyetini ortaya koymada sorunlarla karşılaştığını aktaracağız. Nihayetinde istidadi özcülüğün bu görüşler içinde halen en güçlü pozisyon olduğunu, istidadi özcülüğe karşıörnekler olarak ortaya konulan minkish, finkish ve panzehir durumlarının istidatların kategorik düşünülerek yanlış yorumlanmasından kaynaklandığını, bu eleştirilerin istidadi özcülüğü tasdik edip teorisinin güçlendirilmesinde katkı sunduğunu belirteceğiz.

Anahtar Kelimeler: Doğa Yasaları, İstidatlar, İstidadi Özcülük, Nomik Zorunluluk Teorisi, Düzenlilik Teorisi.

* Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Felsefe Bölümü, e-mail: e.muhammeddeniz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7253-9468. Yazı Türü: Araştırma Makalesi. Yazı geliş tarihi: 09.04.2021; kabul tarihi: 19.05.2021.

ABSTRACT

We can state that three different views have been put forward on the contemporary debate of laws of nature. The first of these is the regularity theory, which argues that the laws of nature do not imply any necessity and they are merely regularities that we observe. The second one, nomic necessity theory, by criticizing regularity theory defends that there is a nomic necessity in the laws of nature, and they have an ontological basis beyond regularity, and even so, the laws of nature are contingent. Third and the last view is dispositional essentialism. It defends that the necessity we observe in the laws of nature is based on essential dispositional properties of objects. In this study, we will describe these theories and discuss their arguments and weaknesses. Accordingly, we will state that; regularity theory has difficulties in distinguishing accidents from laws, and nomic necessity theory has problems in establishing the necessity of laws of nature and revealing the nature of particular-universal relation. Eventually, we will state that dispositional essentialism is still the strongest position among the three views and the minkish-finkish and antidote statuses -which are presented as counterexamples of dispositional essentialism- arise from categorical thinking and this leads to misinterpretation of dispositional essentialism. We will demonstrate that these counter-examples, ipso facto, affirm the basic notion of dispositions as defended by dispositional essentialism.

Keywords: Laws of Nature, Dispositions, Dispositional Essentialism, Nomic Necessity Theory, Regularity Theory.

Giriş

İlk insanlardan beri doğa, insanı büyüleyegelmiştir. Bu büyülemenin ardında, onun estetik hazlara hitabının yanı sıra içerdiği ahengin fark edilmesi vardır. Bu ahengi sağlayan temel unsurlardan bir tanesi doğanın içindeki düzenliliğidir. Dalından kopan yaprağın yere düşmediği bir doğa; bizi şaşırtacak ve bu durum doğanın düzenliliğine aykırı gelecektir. Çünkü; biz doğanın düzenli bir şekilde hareket etmesini ummaktayızdır. Öyle ki, doğada gözlemlediğimiz düzenlilikler, doğanın işleyişini ortaya koymada insanların en büyük yardımcısı ve doğayı anlamlandırmanın temel hareket noktası olmuştur. Doğada gözlemlediğimiz düzenlilikler aynı koşullar altında aynı sonuçların gerçekleşeceği beklentisini oluşturmaktadır. Doğadaki nesnelerin belirli koşullar altında nasıl davranacaklarını ortaya koyan, hem de bu beklentiye göre doğa hakkında tahminler yapmamızı sağlayan ilkelere doğa yasaları denilmektedir. Peki bu doğa yasaları doğada gözlemlediğimiz düzenliliklerden mi ibarettir? Bu sorunun arka planındaki önemli bir soru da “Doğa yasaları zorunlu mudur?” sorusudur.

Doğa yasalarının mahiyeti konusunda felsefe tarihi boyunca birçok görüş öne sürülse de tartışmanın çağdaş dönemde geldiği nokta itibarıyla üç farklı görüşün ortaya konulduğunu belirtebiliriz. Bunlar; *düzenlilik teorisi* (İng. *Regularity Theory*), *nomik zorunluluk teorisi* ve *istidadi özcülüktür* (İng. *Dispositional Essentialism*). Kökenlerini David Hume’da bulan düzenlilik teorisi doğa yasalarının gözlemlendiğimiz düzenliliklerinden ibaret olduğunu ve zorunluluk içermediğini iddia etmektedir. Dretske, Tooley, Armstrong gibi isimlerin savunduğu nomik zorunluluk teorisi ise doğa yasalarını tümeler arası ilişki olarak ele alıp bir tür zorunluluktan bahsedebileceğimizi savunmuştur. İstidadi özcülük görüşü ise doğa yasalarının zorunlu olduğunu savunup bu zorunluluğun kaynağını doğada istidadi özsel niteliklerin bulunması ile temellendirmiştir. Çağdaş dönemde istidatların savunulan bir çok çeşidi bulunmaktadır. Ancak biz tartışmamız bakımından, istidadi özcülüğün temel savunucusu olarak Bird, Ellis, Lierse’nin istidadi özcülük görüşlerini merkeze alacağız. Çalışmamızda bu üç teoriyi ele alırken güçlü ve zayıf olduğu yanları ortaya koymaya gayret edeceğiz. Sırasıyla ele alacağımız üç teorinin sonunda *istidadi özcülüğün* en güçlü konumda olduğunu, istidadi özcülüğe getirilen karşıörnekleri değerlendirerek ortaya koyacağız.

I. Doğadaki Düzenlilikler Yasa Mıdır?

Düzenlilik teorisinin temelleri David Hume’un nedensellik eleştirisine dayanmaktadır. Hume, bilginin nesnesini iki türe ayırmıştır bunlar; *fikirler arası bağıntılar* (İng. *Relation of Ideas*) ve *olgu durumlarıdır* (İng. *Matters of Fact*). Bunlardan ilkinde kesinlik içeren cebir, geometri ve aritmetiğin önermeleri girmektedir. İkincisine ise doğada karşılaştığımız ampirik olgulardan hareketle türettiğimiz ancak zorunluluk içermeyen önermeler dahil edilmektedir. Bu iki alanın kendisini kuran ve yöneten ilkeleri farklıdır. Ampirik olmayan ilk alanın kurucu ve yöneten ilkesi çelişmezlik ve özdeşlik ilkeleridir. Buradaki nesnelere var olabilmesi için tanımıyla çelişmemesi gerekmektedir, nesnelere özellikleri tanımlarında zorunlu içerildiği için de analitik *a priori* önermeler bu alana girmektedir. Olgular dünyasında ise zorunluluktan bahsedilemez. “Güneş yarın doğacaktır” önermesi, “güneş yarın doğmayacaktır” önermesinden daha az kavranır değildir. Bu alanı kuran ilke nedensellik ilkesidir. Olguya ait şeylerde akılyürütme neden sonuç ilişkisine bağlıdır.¹ Daima olgu ile bundan çıkarılan arasında bağ olduğu farz edilmektedir. Ancak Hume vurgulamaktadır ki, olgu ile netice arasındaki bağ ancak deneyim yoluyla yakalanabilmektedir. Sebeplerle netice arasında akıl yoluyla bağıntıların yakalanması söz konusu değildir. Örnek olarak suya ve onun şeffaflığına bakan birisi suyun kendisini boğacağını akıl yoluyla keşfedemeyecektir. Bu ancak deneyim ile ortaya çıkan bir bilgidir.² Peki deneyimlerimiz neden sonuç bağlantısını kurmada ne kadar güvenilirlerdir?

¹ David Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, ed. Tom L. Beauchamp, Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 19.

² Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 20.

Öncelikle nedenselliğin deneyimin sonucunda fark edildiğini, pratik olarak kullanılan nedenselliğin kendisinin gösterilemediğini belirtmemiz gerekir. Nedensellik ile bağlı iki olay gerçekleşirken ancak iki olay gözlemlenmektedir. Bunlar arasındaki ilişki ise Hume'a göre insan zihninin ürünüdür dolayısıyla nedensellik ilişkisinin kendisi ampirik değildir. Mesela ekmeğin renk, kıvam ve daha başka hissedilir niteliklerinin kendiliklerinden, vücudu beslemek ve tutmakla ilgili gizli kuvvetlere hiçbir bağlantıları yok görünür.³ Kendisi doğrudan tecrübe edilmeden deneyimi mümkün kılan bir unsur olarak nedensellikten bahsedebiliyoruz.⁴ Öyleyse zihnimizde kurduğumuz neden sonuç ilişkisinin temeli neye dayanmaktadır? Hume: "Sebeple netice ilişkisinin nasıl gerçekleştiğini tecrübe etmiş olsak dahi, bu tecrübeden hareketle elde ettiğimiz sonuçlar akıl yürütmeye ya da anlama yetisinin herhangi bir fiilinde temellenmiş değildir."⁵ Geçmiş deneyimler de bu temeli sağlayamamaktadır çünkü onlar yalnızca o deneye konu olmuş nesnelere ve yapıldıkları zamana göre o sonucu doğurmuşlardır. Gelecek zamanlarda ve o nesneye benzer diğer nesnelere aynı sonucun gerçekleşeceğini beklemek zayıf ve temelsiz bir beklentidir.⁶ Öyleyse Hume, birbirini izleyen iki olayın art arda gerçekleştiğini görmekten hareketle benzer olaylardan benzer sonuçların doğacağını önceden tahmin etmenin aslında geçersiz bir çıkarım olduğunu ifade etmektedir. Eğer doğada gözlemediğimiz art ardalıkların veya nedenselliğin bir kesinlik olmadığını kabul ediyorsak, bu durumda günlük hayatımızı kendisine göre idame ettirdiğimiz doğa yasalarının da kesinliğinden bahsedemeyiz. Gözlemlenen belirli olayların ardından sürekli aynı sonuç gerçekleştiğinde ve bu ilişkideki neden sonuç bağıntısının ilkeleri ortaya konulduğunda, doğa yasaları ile karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorduk. Bu ilişkinin bir yasa olması da kendisinden hareketle tahmin yapma ve buna göre de hayatımızı düzenleme imkânı sunuyordu. Ancak Hume'un ortaya koyduğu nedensellik problemi doğa yasalarının zorunluluğunun savunulmasının güç olduğunu ortaya koymaktadır.

Hume'u yorumlayan felsefeciler arasında zorunluluk konusunda bir ihtilaf söz konusudur. Ernest Nagel ve W. T. Jones gibi felsefeciler Hume'da zorunluluk bağıntısının içsel bir şey olduğunu ancak gözlemediğimiz nesnelere ortaya çıkmadığını belirtmiştir.⁷ Nagel, Hume'da nedensellik ile bağlı iki olayın arasında bir zorunluktan bahsetmek yerine, olayların örneği olduğu özelliklerin⁸ *de facto* aynı anda birlikte

³ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 24.

⁴ Nedenselliğin bu yapısı hem Descartes hem de Kant için önemli hale gelecektir. Bu, Kant için transandantal unsurların keşfinde, Descartes içinse zihinsel nedenselliğin güvenilirliği konusunda önemlidir.

⁵ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 23.

⁶ Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, s. 24.

⁷ Norman Swartz, "The Neo-Humean Perspective: Laws as Regularities", içinde *Laws of Nature*, ed. Friedel Weinert, New York: De Gruyter Press, 1995, s. 81-82.

⁸ Suyun akışkan olması, sıvı olmak ve akışkan olmak özellikleri arasında bir ilişkinin örneği sayılmaktadır. Nagel'in bu yorumu bir sonraki başlıkta ele alacağımız zorunluluğun özellikler arasındaki ilişkide ortaya çıkması ile aynı çıkış noktasına sahiptir.

bulunmalarının beklentisi ile zorunluluğun ortaya çıkacağından bahsetmiştir.⁹ Galen Strawson, John P. Wright, Tom L. Beauchamp ve Alexander Rosenberg gibi diğer Hume yorumcularının ise bu yorumları reddederek aslında Hume'un zorunluluğa inansa da bu zorunluluğu rasyonel bir şekilde doğrulamanın güç olduğunu çünkü zorunluluk için ampirik bir kanıt bulmanın mümkün olmadığına inandığını belirtmişlerdir.¹⁰ İki farklı Hume yorumunda tartışmamız açısından ortak olan nokta ise nedenselliğin ancak ampirik tecrübeye dayanmasına rağmen zorunluluğun -var olsa dahi- ampirik tecrübeye ortaya çıkmamasıdır. Öyleyse ampirik tecrübeye ortaya çıkmayan zorunluluk bağıntısını, nedenselliğe göre temellendirdiğimiz doğa yasalarına uygulamak oldukça güçtür.

Doğa yasalarında herhangi bir ontolojik ve fiziksel zorunluluk olmadığını savunan Hume'cu filozoflar *düzenlilik teorisi*'ni geliştirmişlerdir. Düzenlilik teorisinde yasalar ile onun uygulamaları/örnekleri arasında fiziksel zorunluluk söz konusu değildir, gözlemlenen örneklerin toplamı yasayı vermektedir. Doğada gözlemlenen her olay yasaların örneklerinden/uygulamalarından ibarettir. Doğada gözlemlenen düzenlilik örneklerinin çokluğu onları genellemeye (İng. *generalisation*) yaramaktadır. Yasalar da doğa hakkında yaptığımız doğru genellemelerden ibarettir. Bu görüşe basit düzenlilik teorisi ya da naif düzenlilik teorisi de denilmektedir. Düzenlilik teorisinin bu yorumu şu şekilde formüle edilmektedir:

$$\forall x (Fx \rightarrow Gx)$$

Gözlemlenen örneklerin tamamında F'ler G ise bu bir yasayı ortaya koymaktadır. Örnek olarak "Tüm metaller elektriği iletir" in yasa olması gözlemlenen tüm metallerin elektriği iletmesine dayanmaktadır. Bu düzenlilikte herhangi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Öyle ki metalin elektriği alıp iletmemesi mantıksal olarak mümkündür ayrıca metalin tabiatında zorunlu olarak elektriği iletmesini gerektirecek bir şey bulunmamaktadır.¹¹

Basit düzenlilik teorisinin karşılaştığı en büyük güçlük yasalar ile rastlantıların (*accidents*) nasıl ayrılacağı sorunudur. Düzenli olarak karşılaştığımız ancak yasayı ifade etmeyen durumları rastlantılar olarak düşünebiliriz. Örnek vermek gerekirse her sabah evimizin önünden belli bir saatte otobüsün geçmesi rastlantısalıdır. Her ne kadar bu durum düzenli olarak gerçekleşiyor olsa da bize bir doğa yasasını sunmamaktadır. Ancak basit düzenlilik teorisine göre gözlemlenen her örnekte düzenli olarak gerçekleştiği için yasa sayılmalıdır. Bu güçlüğü çözmek için David Lewis düzenlilik teorisine karşıolgusal durumları eklemiştir. Lewis, Ramsey'nin doğa yasalarının genellemelere indirgenemeyeceği eleştirisinden hareketle, iki ifadenin aynı genelliği sunsa dahi bi-

⁹ Ernest Nagel, *The Structure of Science: Problems in the Logic of Scientific Explanation*, 2nd edition Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1979, s. 56.

¹⁰ Swartz, "The Neo-Humean Perspective: Laws as Regularities", s. 82.

¹¹ Ömer Fatih Tekin, "Different Views of Laws of Nature", *Beytülhikme An International Journal of Philosophy*, S. 7, 2017, s. 47.

rinin yasa iken diğerinin olamamasının mümkün olduğunu belirtmiştir.¹² Lewis yine Ramsey’den hareketle yasa ile rastgelelikleri ayırmak için bir ölçüt koymuştur. Karşıolgusal durumları düşündüğümüzde sayısız farklı yasaların geçerli olduğu sistemden bahsedilebilir. Bu sistemler doğru dedüktif sistemler de olabilir. Bu doğru dedüktif sistemlerden bir kısmı diğerlerinden daha basit (İng. *simple*) ve sağladığı bilgi içeriği açısından daha güçlü (İng. *strong*) olabilir. Lewis iyi bir dedüktif sistemde basitlik ve güçlülük ilkesinin dengeli bir birleşimi olması gerektiğini belirtmektedir.

“Bir olumsal genelleme ancak basitlik ve güçlülük ilkelerinin en iyi birleşimi olan her bir doğru dedüktif sistemde teorem (ya da aksiyom) ise doğa yasası sayılır. *i* dünyasında bir genelleme yasadır, eğer *i* dünyasında doğru olan tüm en iyi dedüktif sistemlerde de teorem ise.”¹³

Yasaların, karşıolgusalı ele alan mümkün dünyalara genişletilerek en iyi sistemi ortaya koymak ilkesi ile kayıtlanması, yasalar ile rastgele düzenlilikleri ayırmada kısmi olarak iş görmektedir. Buna göre bir genelleme yasa olarak bir dünyada doğru iken diğer bir dünyada doğru olmasına rağmen yalnızca bir genellemeden ibaret olabilir. Çünkü ilkinde yasa olarak en iyi dedüktif sistemi vermekte iken ikincisinde en iyi dedüktif sistemi ortaya koymayabilir.¹⁴ Düzenlilik teorisine karşıolgusal durumların eklenmesi ile oluşan bu teoriye sistematik düzenlilik teorisi denilmektedir.¹⁵

Sistematik düzenlilik teorisinin basit düzenlilik teorisine göre bir diğer kuvvetli yönü karşıolgusal durumları teoriye dahil ederek henüz gerçekleşmemiş ancak beklentisinde olduğumuz durumları ele almasıdır. “Dünyanın şekli geoit olmasaydı yörüngesinden sapardı” şeklindeki bir ifade gerçekleşmemiş ancak mevcut yasalarımız ışığında bulunduğumuz bir tahmin ifadesidir. Düzenlilik teorisine göre bu ifade yasa ile ilişkilendirilemez çünkü gözlemlenmiş örneklerden hareketle yapılmış değildir. Bu tahmini oluşturan diğer yasalar gözlemlenmiş örneklerden türetilmiş olsalar dahi, Dünyanın geoit olmadığı durum gözlemlenmediği için ifade, ilgili yasaların bir örneği sayılamayacaktır. Ancak sistematik düzenlilik teorisinde bu ifade mümkün bir dünyada yasanın örneği olarak kabul edilebilir. Karşıolgusal durumlar sistematik düzenlilik teorisinde yasa için örnek oluşturabilirken, düzenlilik teorisinde ele alınmamaktadır.

Sistematik düzenlilik teorisi basit düzenlilik teorisine göre daha güçlü olması- na rağmen çözmesi gereken bazı güçlükler söz konusudur. Bu güçlüklerin başında, Lewis’in ortaya koymuş olduğu yasalar ile rastgelelikleri ayırmada en iyi dedüktif sistemi sağlama koşulunun yetersiz olduğu gelmektedir. Öyle ki basit ve güçlü bir sistem oluşması o sistemin en iyi dedüktif sistem olmasını garanti etmemektedir.

¹² David K. Lewis, *Counterfactuals*, Rev. ed. , Malden, Mass: Blackwell Publishers, 2001, s. 74.

¹³ Lewis, *Counterfactuals*, s. 73

¹⁴ Lewis, *Counterfactuals*, s. 74

¹⁵ Alexander Bird, *Nature’s Metaphysics: Laws and Properties*, New York: Oxford University Press, 2007, s. 68.

Zamanla bir sistemin açıklama gücü azalabilmektedir. Böyle olunca ilgili yasanın da değişime uğraması gerekmektedir. Ancak bizim yasalardan beklentimiz örneklerini sürekli açıklayacak kesinlikte olmasıdır.¹⁶ Bizce, yasalar uygulandıkları nesnelere hareketini yönetir ve açıklar. Düzenlilik teorilerinin ortaya koyduğu çerçevede ise yasalar şeylerin özelliklerini belirli düzende ortaya koyma yollarından başka bir şey değildir. Bird'e göre yasaların karşıolgusal durumu desteklemeleri, karşıolgusalların üstü kapalı şekilde yasalara gönderim yapmalarındandır. Yani yasaların sonucu olarak karşıolgusallar belirli özellikleri göstermektedirler. Dolayısıyla karşıolgusallar yasanın sonucu olarak, bize yasaların analizini veremezler.¹⁷

Düzenlilik teorisinin çözmesi gereken bir diğer sorun yalnızca bir kere gerçekleşmiş bir olayın yasa mı yoksa rastlantısal mı olduğunu ayırt edememesidir. Örnek olarak kayıtlara göre yalnızca 2009 yılında kaydedilen Asperatus Bulutları doğada yalnızca bir kere gözlemlenmiş bir bulut türünü ortaya koymuştur. Araştırmacılar bu bulut türünün yeni bir tür olduğuna kanaat getirip 2017 yılında Uluslararası Bulut Atlası'na eklemiştir. Doğada yalnızca bir kere gerçekleşen bu olay doğadaki çeşitli yasaların uygulanmasının bir örneğini oluşturmuştur. Tekrar gerçekleşmesi için gereken şartların bir daha gerçekleşmediği bir durumda bile "doğadaki şu durumlar gerçekleştiğinde Asperatus bulutları oluşur" şeklinde bir doğa yasası ifade edilebilir. Böyle bir doğa yasasının ifade edilebilmesi için yasa ile örneği arasındaki ilişkinin niceliksel veya kaplamsal (tekrarlanma ve genelleme) olarak ele alınmaması gerekir. Düzenlilik teorisi ise -naif veya sistematik olsun- ilişkiyi bu şekilde ele almaktadır.

Düzenlilik teorisi ile ilgili sunduklarımızın dışında birçok sorun şimdiye kadar dile getirilmiştir, David Armstrong düzenlilik teorisinin çözmesi gereken güçlükleri toparlayıp bu güçlükleri aşma çabalarının yetersizliğine değinmiştir.¹⁸ Bu güçlükler değinmek makale kapsamını aşacağı için Düzenlilik Teorisinin eleştirisine dayanan *nomik zorunluluk* görüşünü ele alırken önemli gördüğümüz noktalara temas edeceğiz. Ancak belirtmeliyiz ki Düzenlilik Teorisinin karşılaştığı temel güçlük rastgelelikler ve yasalar arasındaki sınırı çekmek konusundaki başarısızlığıdır. Bu sorunun ortaya çıkmasındaki temel neden ise yasa ile örneği arasındaki ve yasanın unsurları¹⁹ arasındaki ilişkinin dışsal olarak ele alınmasıdır.

¹⁶ Yasaların böyle bir kesinliği sağlayıp sağlayamayacağı başka bir tartışmanın konusu olsa da doğa yasalarında böyle bir kesinlik beklentisinde bulunmanın haklılığını iddia edebiliriz.

¹⁷ Tekin, "Different Views of Laws of Nature", s. 50.

¹⁸ David M. Armstrong, *What is a Law of Nature?*, Cambridge Philosophy Classics edition, Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press, 2016, s. 10-68.

¹⁹ Yasanın unsurlarından kastettiğimiz "Tüm metaller elektiriği iletir" metal ve elektiriği iletme arasındaki ilişkinin ele alınmasıdır.

II. Nomik Zorunluluk Teorisi: Doğadaki Zorunluluğun Temeli Nedir?

Düzenlilik teorilerinde yasaların evrensel doğru genellemelere indirgendliğini ve bunun $\forall x (Fx \rightarrow Gx)$ formunda ifade edildiğini belirlemiştik. Düzenlilik teorisinin eleştirisinden hareketle yasaların tümel niceleme ile ifade edilen doğru genellemelerden ibaret olmadığını yasalarda bir tür zorunluluktan bahsetmemiz gerektiğini ifade eden ilk isim Fred. I Dretske olmuştur. Aynı yıllarda David Armstrong ve Micheal Tooley de Dretske gibi doğa yasalarını tümeler arası ilişki olarak ele alan metinler üretmişlerdir. Dretske 1977’de yazmış olduğu *Laws of Nature* makalesinde doğa yasalarının evrensel doğrulara indirgenemeyeceğini, yasaları tümeler arası ilişkiden kaynaklanan yapılar olarak ele almamız gerektiğini savunmuştur. Dretske Düzenlilik teorisinin ele aldığı gibi $\forall x (Fx \rightarrow Gx)$ formunda ifade edilen doğruların “Tüm gözlenen ya da denenilen F’ler G’dir” şeklinde yorumlandığında bu yorumun doğa yasalarını koymasını engelleyen durumlar olduğunu belirtmiştir. Bunlardan ilki eşkaplamlı (İng. *coextensice*) unsurlar ile yer değiştirme problemidir. Buna göre $\forall x (Fx \rightarrow Gx)$ biçiminde ifade edilen bir yasada ilişki kapsamsal olarak ele alınıyordu. Yasayı oluşturan unsurları aynı kaplama sahip başka unsurlar ile değiştirdiğimizde ise yasa “bozulmaktadır”. Dretske’nin verdiği örneği kullanırsak K gibi bir yüklem ile F’in eşkaplamlı olduğunu düşünelim. Eğer düzenlilik teorisinin iddia ettiği gibi kapsamsal ilişkiler esas ise $\forall x (Fx \rightarrow Gx)$ formu $\forall x (Kx \rightarrow Gx)$ şeklinde de ifade edilebilmelidir. Eğer yasa kapsamsal ilişkiye bağlı olarak kurulsaydı “Pırlantalar 2419 kırılma indisine sahiptir” yasında “... pırlanta” yüklemi yerine onun eşkaplamlı olan “... kimberlite taşından çıkarılan şey” ifadesini koyabilmemiz gerekirdi. Bu durumda yasa “Kimberlite taşından çıkarılan şeyler 2419 kırılma indisine sahiptir” şeklinde ifade edilebilmelidir. Ancak böyle bir çıkarım mümkün değildir çünkü bunun da bir yasa olması için “.. pırlantadır” ve “kimberlitten çıkarılır”ın eşkaplamlılığının da yasa olması gerekir.²⁰

Yasalarda yüklem durumundakiler mat (İng. *opaque*) konumunda iken evrensel doğrularda yüklem durumundakiler geçişli (İng. *transparent*) konumdadır. Tüm F’ler G’dir ifadesinde F ve G nin yerine eşkaplamlı yüklem kullanırsak eğer yüklem durumundakiler geçişli ise ifade doğru olarak kalmaya devam edecektir. Ama yasalar bu tür değişikliklerden etkilenecektir.²¹ Bu probleme karşı olarak evrensel doğrular ile yasalar arasında içsel bir fark bulunmayıp yalnızca işlevsel fark olduğunu, belirli şekilde kullanılınca evrensel doğruların da yasalar gibi iş görebileceğini savunanlar olmuştur.²² Yasaları evrensel doğrulara belirli kullanımlar içinde indirgeyen görüşlere göre Yasa=Evrensel Doğru + X şeklinde formüle edilebilir. Burada X’in ne olduğu ile

²⁰ Fred Dretske, “Laws of Nature”, *Philosophy of Science*, S. 44: 2, 1977, s. 250.

²¹ Dretske, “Laws of Nature”, s. 250.

²² Dretske’ye göre Nelson Goodman, Ayer, Nagel, Popper, Mackie, Bromberger, Braitwaite, Hemples gibi bilim felsefeciler böyle bir işlevselci (functionalist) perspektife sahiptir. Dretske, “Laws of Nature”, s. 250. 6. dipnot.

ilgili görüşleri Dretske beş başlıkta toplamıştır:²³

- 1- Yüksek onay derecesi
- 2- Genel kabul görmesi
- 3- Açıklama Potansiyeli (örneklerinin açıklamada kullanılma potansiyeli)
- 4- İndirgemeci Uyum (daha geniş ifade sistemlerine entegre olabilmesi)
- 5- Yükleleme/tahmin gücü

Bu beş maddenin tamamında yasa ve evrensel doğru arasındaki sorun epistemik bir sorun olarak ele alınmış ve epistemik eklemeler ile yasa ve evrensel doğruların özdeş olabileceğini savunulmuştur. Buna göre evrensel doğruların yasa olabilmesi için belirli epistemik şartları sağlaması gerekmektedir. Matlık sorunu epistemik bir sorun olup, yukarıdaki kavramların kullanımı yasanın matlığının kaynağıdır.²⁴ Ancak bu epistemik eklemeler sorunu tam olarak çözüme kavuşturamamaktadır, öyle ki Hume'cu Düzenlilik Teorisini savunanlar dahi hangi eklemenin geçerli olacağı konusunda bir mutabakata varamamışlardır. Dretske makalesinde bu eklentilerin yetersizliğini tek tek ele almıştır.²⁵ Hepsine değinemesek de Dretske'nin genel eleştirisine göre bu eklentiler epistemik kavramlar olup onlara atadığımız bilişsel değere bağlılardır. Ancak yasalar biz farkında olmasak dahi değişmemektedir. Bir şeyin yasa ifadesi olarak durumu, onun epistemolojik durumuna bağlı değildir. Ayrıca düzenlilik teorisine getirilen temel eleştiri olan yasalar ile rastgelelikleri ayırmak konusunda bu epistemik eklentiler yeterli olmamaktadır. Çünkü esas sorun yasadaki ilişkilerin dışsal olarak ele alınmasındandır. Bu eklentiler yasadaki unsurlar arasındaki ilişkiyi halen dışsal yorumlamaktadır. Dolayısıyla yasanın unsurları arasındaki ilişki yine zorunlu değil ancak olumsal bir ilişki olarak ele alınacaktır.

Dretske, yasa ile evrensel doğrunun eşitliğinde karşılaşılan matlık sorunundan hareketle yasaların yüklemeler arası ilişkide değil ancak tümeller arası ilişkide ortaya çıktığını savunmuştur. “Tüm F’ler G’dir” gibi bir yargı geçişli iken “Tüm F’lerin G olması yasadır” dediğimizde mat bir durumla karşılaşıyoruz. Dretske’ye göre bunun nedeni yasa ifadesinde F ve G’nin olağan gönderimleri dışında kullanılmasıdır.²⁶ “F’ler G’dir”in yasa olması F ve G yüklemelerinin kaplamaları hakkında bir ifade değil tümel nitelikler olan F’lik ve G’lik arasındaki ilişkiyi betimleyen tikel bir ifadedir. Tüm F’ler G’dir ifadesi ($\forall x (Fx \rightarrow Gx)$) evrensel doğru olarak terimlerin kaplaması arasındaki ilişki hakkında konuşuyorken yasa olarak ele alındığında yüklemelerin ifade ettiği özellikler (İng. *properties*) arasındaki ilişki hakkında konuşuyordur.²⁷ F ve G arasındaki yasa ilişkisi F’lik ve G’lik arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. F’in eş kaplamalı olan K için K’lığın G’liği gerektirmesi hakkında bir kesinlik bulunmadığı için yasada matlık

²³ Dretske, “Laws of Nature”, s. 251.

²⁴ Dretske, “Laws of Nature”, s. 252.

²⁵ Dretske, “Laws of Nature”, s. 252-262.

²⁶ Dretske, “Laws of Nature”, s. 252.

²⁷ Dretske, “Laws of Nature”, s. 253.

durumu ile karşılaşıyoruz. Öyleyse Dretske için kaplamsal ortaklık, kaplamadaki nesnelere özellikleri arasındaki ortaklığı gerektirmemektedir ve matlık sorunu da bu durumdan kaynaklanmaktadır.

“Yasa-gibi ifadeler tekil ifadelerdir ve özellikler ya da büyüklükler arasındaki ilişkiyi tasvir ederler... Bu görüşe göre, yasa ve evrensel doğrular arasında içsel farklar vardır. Yasalar evrensel doğruluğu gerektirir, ancak evrensel doğruluklar yasayı gerektirmez. Yasalar tümel nicelik, nitelikler arasındaki ilişkiyi tasvir eder, onlar bu nitelik ve nicelikleri örnekleyen belli nesnelere ve durumlar arasındaki evrensel ifadeler değildir.”²⁸

Yasanın tümeler arası ilişkide ortaya çıktığını iddia eden bu görüşün, Platoncu tümel anlayışı ile karıştırılmaması gerekir. Dretske, doğada yasa varsa evrensel niceliklerin de olduğunu ve bu evrensel nicelikler arası belirli ilişkiler olduğunu ifade etmiştir. Kendi başına bir tümel kavramı veya cevher kavramı kullanmamıştır. Bu görüşe göre doğa yasaları, kaplamadaki nesnelere değişiminden ziyade söz konusu özellikler eğer değişiyorsa ancak o özelliklerden etkilenecektir. Olgularsız durumlar da bu şekilde yasalara dahil edilebilir, fiili olmayan F’ler ve G’ler hakkında yasa ileri sürülürken fiili olmayan nesnelere özellikleri hakkında konuştuğumuz bir çerçevede yasa, geçerliliğini o mümkün dünyada da koruyacaktır.²⁹

Dretske ile aynı yıllarda Micheal Tooley ve David Armstrong doğa yasalarının düzenliliklere, evrensel doğruluklara indirgenemeyeceğini fark edip doğa yasalarını tümeler arası ilişkiler olarak yorumlamışlardır. Yasaların tekil durumlarda gerçekleşen düzenliliklerin toplamı gibi ele alınamayacağını düşünen Tooley ve Armstrong, nomik zorunluluk görüşünü geliştirmişlerdir. Bu görüş Dretske’nin yasaları tümeler arası ilişki olarak ele alan görüşünün geliştirilmiş halidir.³⁰ Nomik zorunluluk görüşünün temel iddiası; yasaların tümeler arası bir ilişkiyi ifade ederken tümel olmanın gerektirdiği şekilde örneklerinde ortaya çıkmalarının zorunlu olup, iki tümel arası ilişkinin ise olumsal olduğudur.

“Belirli ilişki içerisindeki tümeler, tikeller hakkında ilgili genellemeleri mantıksal olarak zorunlu kılarlar. Bu durum gerçekleştiğinde söz konusu genelleme yasayı ifade eder.”³¹

Nomik zorunluluk görüşüne göre tümeler, tikellerin özellikleri ya da ilişkilerinden soyutlanmaktadır. Tümelerin her bir tikel duruma uygulanmasını sağlayan ilke ise

²⁸ Dretske, “Laws of Nature”, s.253.

²⁹ Tümel niteliklerin mümkün dünyada korunup korunmayacağı, nesnenin söz konusu özellikleri mümkün dünyalarda taşımamasının zorunluluğu, yasanın unsurları arasındaki ilişkinin mümkün dünyalarda da geçerli olup olmayacağı gibi sorular çağdaş modalite tartışmalarında geçerliliğini sürdürmektedir. Bu sorular çalışmamızın kapsamı dışındadır.

³⁰ Nomik zorunluluk görüşünü kapsamlı olarak ele alan en kapsamlı metin David Armstrong’un “What Is Law Of Nature?” metnidir. Micheal Tooley de *The Nature of Laws* makalesinde nomik zorunluluk görüşü ile ilgili temel varsayımları ortaya koymuştur. Armstrong, görüşlerinde Tooley’den etkilendiğini belirtmiştir. Daha hacimli olması ve ayrıca Dretske ve Tooley’in argümanlarını “kapsadığı” için biz Armstrong’un görüşlerini nomik zorunluluk teorisinin temel metni olarak ele alacağız.

³¹ Michael Tooley, “The Nature of Laws”, *Canadian Journal of Philosophy*, S. 4, 1977, s. 672.

örnekleme ilkesidir (İng. *principle of instantiation*). Gerçek tikellerin özellikleri veya ilişkileri yasayı oluşturan tümel olmakla birlikte, gerçeklik şu an olan ile sınırlı değildir. Geçmiş ve gelecekte olabilecek şeyler de “gerçek” sayılmaktadır.³² Armstrong’un tümel anlayışına göre tümeller, tikel örneklerde özdeş şekilde bulunur. Ancak tikeller, tümellerin bir yığını değildir. Karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Nasıl ki bir tikel özellikleri olmadan var olamayacaksa örneklenmemiş (ve örneklenemeyecek) kendi başına bir tümelden de bahsedemeyiz. Çünkü Armstrong’a göre hem tikel hem tümel, ilişki durumlarından bağımsız değildir. F’lik özelliği F’e sahip bir nesnenin ilişki durumlarının soyutlamasından ibarettir.³³ Ya nesne ile söz konusu özellik arasında ya da nesnelere arasında bir ilişkiyi ifade eder. Tümeller arasında da ilişki durumu (İng. *state of affairs*) söz konusudur. Bu ilişki durumlarının kendileri Armstrong’a göre her zaman bir tikeli oluşturmaktadır.³⁴ İlişki durumlarının oluşturduğu bir hiyerarşiden bahsedebiliriz. İki nesne arası ilişki birinci derece tümel ile kayıtladığı “Rab” gibi bir ikili sonucunda kendisi birinci derece olan bir ilişki durumuna yol açmaktadır. Yasa ifadelerinde ise F ve G birinci derece tikellerden soyutlanmış ikinci derece tikellerdir, bu ikinci derece tikeller ikinci derece tümel olan zorunluluk ilişkisi ile kayıtlanmaktadır. Bunun sonucunda ortaya kendisi ikinci derece tikel olan bir ilişki durumu ortaya çıkmaktadır. Bu ilişki durumu yani yasa da bir tümeldir. Dikkat edilirse tümeller arası zorunluluk ilişkisi kaynağını bu görüşe göre tümellerin uygulamaları olan birinci derece tikellerden almaktadır. *A posteriori* olarak varolan nesnelere arası ilişki durumlarının soyutlamalarından tümeller arası ilişkiye, tümeller arası ilişkiden de yasa ifadesine ulaşmaktayız. Söz konusu tümeller arası ilişki zorunlu iken yasanın kendisi olumsal bir durumu ifade etmektedir.

Doğa yasalarının olumsal olması tümellerin olumsal olması ile temellenmektedir.³⁵ Armstrong’a göre tümeller, tikellerin ilişki durumlarından yapılan soyutlamalar ile ortaya çıkmaktadır. Yasayı oluşturan tikellerin olmadığı bir mümkün dünyada söz konusu tümeller de olmayacaktır. Öyleyse tümellerin varlığı ancak olumsal bir yapıdır. Öyle olunca da tümeller arası ilişki olarak tasvir edilen doğa yasaları da ancak olumsal olacaktır. Ancak yasanın unsurlarını oluşturan F’lik gibi bir tümel var ise (F olduğu için F’lik vardır) tümelin gerektirdiği G’lik tümelinin olması zorunludur. Tümeller arası zorunlu ilişki bize kendileri olumsal olan yasaları vermektedir. Bu olumsallık tümellerin olumsal yapısından kaynaklanmaktadır. Yasalar örneklerine örnekleme ilkesi gereği uygulanabilmektedir. İki tümelin birbirini zorunlu kılması tümelin örnekleri olan tikeller arası nedensel ilişkiyi de ortaya koymaktadır. Bir olayın diğerini izlemesi ancak bu tümellerin zorunlu olan içsel bağları sayesinde.

³² Armstrong, *What is a Law of Nature?*, s. 75.

³³ Dretske, “Laws of Nature”, s. 77.

³⁴ Burada Armstrong’un nominalist tavrı göze çarpmaktadır. Her bir ilişki durumunu dahi bir tikel birey olarak ele alması bu tavrın göstergesidir.

³⁵ İlgili bölüm için bkz. Armstrong, *What is a Law of Nature?*, s. 148-62.

Düzenlilik teorisine getirilen eleştiriler dikkate alındığında nomik zorunluluk görüşünün daha güçlü bir teori olduğunu söyleyebiliriz. Düzenlilik teorisinde örneklerin genelliği ile yasa ortaya çıkmaktaydı, “yeterince” sayıda gözlemlenemeyen unsurlar yasaya dahil edilmemekteydi. Nomik zorunluluk görüşünde ise önemli olan örneklerin çokluğu değil örneklerden soyutlanan tümeler arası ilişkinin zorunluluğudur. Tümel-ler arası ilişkinin zorunluluğunun tek örnek üzerinden dahi *a posteriori* olarak ortaya konma ihtimali söz konusudur. Yine doğada gözlemediğimiz düzenliliklerin yasa olup olmadığı konusunda nomik zorunluluk görüşü bize ontolojik bir zemin sunmaktadır. Neyin rastgelelik neyin yasa olduğunun temelinde tikellerden soyutlanan tümeler arası zorunlu ilişki vardır. Ayrıca düzenlilik teorisinde *a*'nın F olmasının yine *a*'nın G olmasını zorunlu kılması ancak dışsal bir ilişkiydi. Diğer tüm F'lerin G olmasına bağlı olarak bu ilişki kuruluyordu. İçsel bir zorunluluk ancak yasalar tümeler arası ilişki olarak yorumlandığında söz konusu olur. Yasanın kendisi bir tümel olarak kabul edilir, yasanın örnekleri o tümel altına düşen örnekler olarak görülürse yasanın her bir örnekte görünür olması açıklanacaktır.³⁶ Olgularşıtları dikkate alındığında da nomik zorunluluk görüşünün düzenlilik teorisinden daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz. F'lerin G olmasının yasayı ifade etmesi durumunda, henüz F özelliğini taşımayan *a* nesnesinin F özelliğini taşıması halinde G özelliğini taşıyacağına temeli F'liğin G'liği gerektirmesidir. *a* nesnenin F özelliğini mevcut durumda taşıyor olup olmaması $F \rightarrow G$ ilişkisinin kurulmasına engel değildir. Düzenlilik teorisinde ise *a*'nın F özelliğini taşıdıktan sonra G'yi neden taşıyacağına sağlam bir açıklaması bulunmamaktadır. F ve G arasındaki ilişki F özelliğine sahip nesnelere bağlıdır.

Nomik zorunluluk görüşü düzenlilik teorisine göre daha güçlü olsa da teori çeşitli problemleri barındırmaktadır. Tümel-lerin tikellerle ilişkisinin nasıl kurulduğu, bu ilişkide bir döngüsellik olup olmadığı açıklama gerektiren önemli bir güçtür. Armstrong da bu güçlüğü kabul etmektedir.³⁷ Yine, tümel-ler arası ilişkide karşılaştığımız zorunluluğun kaynağının ne olduğu, mantıksal veya metafizik bir zorunluluktan mı bahsedeceğimiz temellendirilmemiştir. Bu güçlük kolay aşılabılır bir güçlük değildir, yasaları *a posteriori* nesnelere ile sınırlandıran Armstrong için *a posteriori* bir temeli olmayan, Hume'un eleştirdiği üzere kendisini doğrudan tecrübe edemediğimiz bir zorunluluktan bahsetmek teoriyi zayıflatmaktadır. Ancak teorinin düzenlilik teorisinden farklılaştığı temel kısım da yasayı tümel-ler arası zorunluluk ilişkisi olarak ele almasıdır. Dolayısıyla teori temelinde önemli bir sorunu barındırmaktadır. Hem düzenlilik teorisini savunan Lewis gibi filozoflar hem de istidadi özcülüğü savunan Alexander Bird gibi filozoflar nomik zorunluluk görüşünü zorunluluğu temelsiz bir şekilde kullanmakla eleştirmişlerdir.

Düzenlilik teorisi, doğa yasalarını dışsal ilişkilere indirgemekle eleştiriliyordu. Doğada gördüğümüz düzenliliklere yasa payesi vererek onlar üzerinde çeşitli beklentiler inşa etmemizi söylüyordu. Ancak yasalar ile rastgelelikleri nasıl ayırt edeceğimizin

³⁶ Armstrong, *What is a Law of Nature?*, s. 94.

³⁷ Armstrong, *What is a Law of Nature?*, s. 82.

tatmin edici bir açıklamasını sunmuyordu. Çünkü düzenlilikleri ontolojik bir temele dayanmayan epistemik bir durum olarak ele alıyordu. Nomik zorunluluk görüşü ise bu soruna karşı yasalara ontolojik bir zemin atamak ve bu zemini, yasaları tümeller arası zorunluluk ilişkisi olarak ele almakta bulmuştur. Böylece yasa dışal ilişki olarak ele alınmamış olup, içsel zorunluluk bağı ile yasalara ontolojik temel verilmiştir. Tümeller de *a posteriori* nesnelere soyutlanan özellik ya da ilişki durumları olarak ele alınarak idealizme düşmeden savunulabilmiştir. Tümeller olumsal yapıda olduğu için yasaların da olumsal olduğu iddia edilmiştir. Ancak bu görüşün kendini dayandırdığı zorunluluk ilişkisinin mahiyeti konusunda ve tümeller ile tikeller arası ilişkinin nasıl kurulduğu konusunda tatmin edici bir açıklama yapmamış olması teorisinin geçerliliğini zayıflatmaktadır. Felsefe tarihinin başlangıcından itibaren karşılaşılan zorunluluk ve parça-bütün ilişkisi problemlerinin tekrar karşımıza çıkması nomik zorunluluk görüşünü savunmayı güçleştirmektedir. Ancak doğa yasalarında bir zorunluluk olması gerektiği, yasanın dışsal ilişkiye indirgenemeyeceği, nesnenin nasıl davranacağını belirleyen bir içsellikten (bu görüşte tümellerden) bahsetmemiz gerektiğini tespit etmiş olması istidadi özcülüğü hazırlar niteliktedir.

III. Doğa Yasalarındaki Zorunluluğun Temeli: İstidatlar

Ele aldığımız düzenlilik teorisi ve nomik zorunluluk görüşü doğa yasalarını olumsal olarak ele alıyordu. Yine her iki görüş de nesnelere kategorik özelliklere sahip olduğunu iddia ediyordu. Doğa yasalarında metafizik zorunluluk olduğunu, nesnelere de bazı özsel istidadi özelliklere sahip olduğunu savunan görüş istidadi özcülük olmuştur. İstidatlar, nesnelere sahip olduğu özelliklerin doğasını belirten bir unsur olup, bir nesnenin çeşitli muharrikler altında nasıl hareket edeceğini ya da nasıl tepki vereceğini ifade eder. Kırılganlık istidadına sahip bir bardak darbe almak gibi bir muharrik etkisinde kırılacaktır. Bu durumda kırılmak istidadın belirmesidir (İng. *manifestation*). İstidatlar nesnelere özellikleri olarak nomik ve etkin (İng. *causal*) güçler ortaya koyarlar. Bu güçler ile nesne belirli bir tür harekete meyleder.

İstidatlar, alışlagelmiş (İng. *conventional*) ve kanonik olmak üzere ikiye ayrılır.³⁸ Alışlagelmiş istidatlar kırılganlık, çözülebilirlik, yanıcı olmak gibi basit yüklemelerle ifade edilir. Alışlagelmiş istidatlarda muharrik koşullarına ve nasıl belireceğine (istidatın nasıl ortaya çıkacağı) açıkça bir gönderim yoktur.³⁹ Kanonik istidatlarda ise muharrik koşullara ve istidatın nasıl belireceğine açıkça gönderim vardır. Darbe aldığı anda kırılmak istidadı kanonik istidata örnektir. Kırılgan olmak istidadından farklı olarak bu ifadede muharrik ne olacağı (darbe almak) ve sonucunda nasıl bir

³⁸ Sungho Choi ve Michael Fara, "Dispositions", içinde *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (SOP) ed. Edward N. Zalta, Stanford University, 2018

³⁹ Choi ve Fara, "Dispositions".

belirmenin gerçekleşeceği (kırılmak) açıkça belirtilmiştir. İstidatlar ister kanonik ister alışlagelmiş olsun nesnenin özelliklerinin doğasının kategorik olmadığını ifade eder.⁴⁰ Kırmızı olmak bir kategorik özelliktir ve bu özelliğe sahip herhangi bir nesneyi belli etki altında bir tür davranış veya harekete itmez.

İstidatları savunanlar en azından bazı özelliklerin istidadi olması gerektiğini savunmuştur.⁴¹ Kategorik özelliklerin de bulunabileceğini ancak bunların nesnelere ayırt edici temel özelliklerinden olmadığını iddia etmişlerdir.⁴² Bird, Ellis ve Lierse gibi filozoflar istidatların en azından doğal türler ve doğal özellikler için ayırt edici özsel nitelikler olduğunu savunmuşlardır. Doğal ve doğal olmayan özellik ayırımı yeşil rengi ile maşil (İng. *Grue*⁴³) rengi verilmektedir. Yeşil doğal bir tür iken, maşil kültürün de etkisiyle ortaya çıkmış iki doğal türden türetilmiş bir yapıdadır. Doğal nitelikler ile doğal olmayanlar arasındaki farklılığın temelini ne olduğu tartışma konusudur. Bird, doğal nitelikler ile doğal olmayan nitelikler arasında ontolojik farklılık olduğunu ve doğal niteliklerin etki gücü (İng. *causal power*) olduğunu savunmaktadır.⁴⁴ Ayrıca bu ayırım nesnelere hangi özelliklerinin asli veya özsel hangilerinin arızı olduğunu belirlemede işe yaramaktadır.

İstidat özcülüğü nesnelere temel doğal özelliklerinin istidatlar olduğunu savunmaktadır. Kategorik özellik görüşünü savunanlar tüm özelliklerin kategorik olduğunu savunurken,⁴⁵ istidat özcülüğünde hâkim görüş yalnızca belli doğal özelliklerin istidadi ve özsel olduğudur. Ancak bu özsel istidadi karakter türleri ve özellikleri ayırt etmemizi sağlayan esaslı bir farkı ortaya koymaktadır.⁴⁶ Armstrong ise istidadi özelliklerin bizi Meinong'cu bir ontolojiye ittiğini söylemektedir. Ona göre bir tikelin ilişki durumunun -bu ilişki durumu kendisinden, özünden kaynaklanacak- henüz var olmayan bir ilişki

⁴⁰ Benzer bir ayırım da açık (overt) ve örtülü (covert) istidat ayırımıdır. Bazı istidatlar açık iken bazıları örtülü olabilmektedir. Zayıf bağışıklık sistemi olan birisi bakteri veya virüs ortaya çıkınca enfeksiyon kapmaya istidadi vardır demek ve bir şey sıkıştırdığını kolayca kırılmaya istidadi vardır demek açık istidada örnek verilebilir. Açık olan istidatlarda hem muharrik hem istidadın nasıl belireceği belirtilir. Kapalı şekilde olursa genellikle tek kelime ile istidada sahiplik belirtilir; kırılığandır, yarıcıdır, hazmedilebilir vs. Bird bu iki tür istidadın örtüşmeyeceğini bazı kapalı istidatlarda muharrik ve belirtisini ortaya koymanın güç olduğunu belirtmiştir. Bird, *Nature's Metaphysics*, s. 20.

⁴¹ İstidatların savunulan bir çok çeşidi bulunmaktadır. Ancak biz tartışmamız bakımından, istidadi özcülüğün temel savunucusu olarak Bird, Ellis, Lierse'nin istidadi özcülük görüşlerini merkeze alacağız.

⁴² Brian Ellis ve Caroline Lierse, "Dispositional Essentialism", *Australasian Journal of Philosophy*, S. 72:1, Mart 1994, s. 27.

⁴³ Bazı kültürlerde yeşil ve maviye aynı rengin tonları olarak yaklaşılmaktadır. Bir zamana kadar yeşil denen şeye bir zamandan sonra mavi denmesi de söz konusudur. İngilizce *green* (yeşil) ve *blue* (mavi) renklerinin birleşiminden oluşan bu renge *grue* denilmiştir. Türkçe'de bu kelimeye karşılık mavi ve yeşilin birleşiminden olan maşil terimini kullanabiliriz.

⁴⁴ Bird, *Nature's Metaphysics*, s. 12.

⁴⁵ Armstrong gibi filozoflar kategorik olmayan istidadi görünen özelliklerin de kategorik olana indirgenebileceğini savunmuştur. Choi ve Fara, "Dispositions".

⁴⁶ İstidadi özül niteliklere etki (İng. *potencies*) de denilmektedir.

durumuna yol açması fiili şeylerin var olmayan şeylerle bir şekilde ilişkili olmasını gerektirmektedir.⁴⁷ Armstrong buna karşın kategorik özelliklerin Meinongcu olmadığını savunmakta bunu da *quidditizme* başvurarak gerçekleştirmektedir.⁴⁸ *Quidditizme* göre özelliklerin özü kendi içsel ve müstakil doğasından kurulur. *Quidditizmde* özelliğin doğası örneklerin nasıl eylemeye meylettikleri ya da belli durumlarda nasıl tepki vereceğine herhangi bir sınır koymaz. Bu yüzden kategorizm ile oldukça uyumlu görünmektedir.⁴⁹ Eğer özelliklerin nomik ve etki güçleri varsa dahi bunlar olumsuzdur. Bird ise *quidditizmin* mümkün dünyalarda özelliklerin ya da güçlerin farklı olabileceği eleştirisini dünyalar arası özdeşlik sorunu ile birlikte ele alarak niteliklerin özdeşliğinin o niteliklerin özsel güçleri ile sabitlenmesi ile çözülebileceğini savunmuştur.⁵⁰ Bird'ün bu çözümünün yeterince güçlü olmadığını söyleyebiliriz, özcülüğün herhangi bir çeşidini savunanlar için önemli bir güçlük olan mümkün dünyalar arası özdeşlik problemi istidadi özcülüğü savunanlar için de önemli bir güçlüktür. Ancak bu güçlükten hareketle istidatların olmadığını söylemek geçersiz bir çıkarım olacaktır, çünkü eğer istidatların zorunlu doğası kabul edilirse mümkün dünyalarda nesnenin özdeşliğini sağlayan unsurlar olarak kabul edilecektir. Öyleyse esas sorun istidatları kabul edip etmeyeceğimizdir. İstidatları kabul eden kişi için mümkün dünyalar içinde özsel istidatlar aynı olarak kalmaya devam edecektir.

Özsel istidadi nitelikler tüm mümkün dünyalarda aynı istidadi karaktere sahip olurlar, bu karakter de niteliğin nominal değil ancak *gerçek* özüdür. Kategorik özellikler ise istidadi karakterleri modal olarak sabitlenmiş değildir, farklı dünyalarda istidadi karakterini (ve daha genel olarak nedensel ve nomik davranışını) değiştirebilir. karakterdeki bu değişim doğa yasalarının da her dünyada farklılaşmasının sonucudur. Nitelikler hakkında kategorik görüşü savunmak doğa yasalarının olumsal olduğu ve niteliklere ne yapmaları gerektiğini söylemeleri ile el ele gider.⁵¹

İstidatların nasıl yapılar olduklarını ele aldıktan sonra istidatların doğa yasaları ile nasıl ilişkilendirildiğini ele alabiliriz. Geldiğimiz noktada istidatların kabul edilmesi için en önemli dayanak tecrübemizdir.⁵² Biz hem bilim yaparken hem de günlük hayatımızda nesnelere belirli davranışlara meylettiklerini gözlemlemekteyiz. Öyle ki bu meyilin ifadesi olarak istidatlar genellikle bizler için nesnelere ayırt edici özelliklerini ortaya koymaktadır. Sıvı ile gazları ayırt ederken birinin akışkan diğerinin uçucu olduğunu söyleriz. Herhangi bir cismi belli yükseklikten bırakırsak yere doğru hareket edeceğini söyleriz. Bu ifadeler hem günlük hayatımızda hem de bilimsel faaliyetlerde nesnelere çeşitli istidatlarının olduğunu varsaydığımızı gösterir niteliktedir. Bunun özsel istidadi

⁴⁷ David M Armstrong, *A World of States of Affairs*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997, s. 79.

⁴⁸ Choi ve Fara, "Dispositions".

⁴⁹ Choi ve Fara, "Dispositions".

⁵⁰ Bird, *Nature's Metaphysics*, s. 78.

⁵¹ Bird, *Nature's Metaphysics*, s. 43-44.

⁵² Ancak tecrübemizin yeterli bir dayanak olup olmadığı kadim bir soru işaretidir.

özelliklerden kaynaklanmadığını, bahsettiğimiz özelliklerin olumsal olduğunu savunan görüşler doğa yasalarından hareketle argümanlar geliştirmişlerdir. Önceki bölümlerde ele aldığımız düzenlilik teorisi ve nomik zorunluluk teorisi bu özelliklerin kategorik olduğunu düşünüyordu ve doğa yasalarını da bu çerçevede yorumluyordu. O görüşlerin istidadi özcülüğün ortaya koyduğu doğa yasası görüşü ile mukayese edilmesi istidadi özcülüğün sağlamlığını ortaya koymada önemli bir argüman olacaktır.

IV. İstidadi Özcülüğün Yasa Yorumu ve Geçerliliği

İstidadi özcülük doğa yasalarında zorunluluk olduğunu bunun nedeninin de özsel doğal nitelikler olduğunu savunmaktadır. İstidatların belirli muharrikler altında bir etkiyi ortaya çıkarması şu şekilde formüle edilmektedir:

İstidatların Koşul Analizi⁵³: $D_{(S,M)}x \leftrightarrow Sx \square \rightarrow Mx$

$D_{(S,M)}x$, x in M etkisini S muharriği sonrasında göstermeye istidadi olduğunu sembolize etmektedir. $Sx \square \rightarrow Mx$ ise “eğer x S ise M olacaktır” ı ifade etmektedir. Bu koşul analizinden doğa yasalarının nasıl türediğini ele alacak olursak:⁵⁴

$$(I) \quad \square(Px \rightarrow (Sx \square \rightarrow Mx))^{55}$$

w gibi bir dünyada x in P etkisini (İng. *potency*) gösterdiğini varsayalım.

$$(II) \quad Px \wedge Sx$$

I ve II den:

$$(III) \quad Mx$$

II ve III den

$$(IV) \quad (Px \wedge Sx) \rightarrow Mx$$

x keyfi olduğu için şu şekilde genelleyebiliriz:

$$(V) \quad \forall x((Px \wedge Sx) \rightarrow Mx)$$

İstidatların koşul analizinden yasa ifadesi olan genellemeye bu şekilde ulaşılmış oldu. Biçimsel olan bu çıkarım aslında doğada gözlemlediğimiz yasaların temelinde doğadaki nesnelere hareketini belirleyen özsel istidadi nitelikler olduğunu ve bu nitelikler sayesinde nesnelere zorunlu olarak belirli bir türde harekete meylettiklerini ifade etmektedir. Koşul analizi, rastgelelikler ile zorunlu nomik düzenlilikleri ayırt etmede işe yaramaktadır. K.A'den $\forall x(Dx \wedge Sx) \rightarrow Mx$ ın çıkması ancak nomik düzenlilikte mümkündür, keyfi olan bir düzenlilikte mümkün değildir. Bird'ün verdiği örneği

⁵³ K.A şeklinde kısaltılacaktır.

⁵⁴ Bird, *Nature's Metaphysics*, s. 46.

⁵⁵ P, istidadi öze sahip olan herhangi bir özelliği ifade etmektedir.

kullanırsak:⁵⁶ tüm altın kürelerin 10 tondan daha düşük ağırlığa sahip olması keyfi bir düzenliliktir. Altının özsel istidatlarının sonucu değil. Ancak tüm varolan uranyum 235 küreleri 10 tondan daha düşük kütleyle sahiptir ifadesi uranyum 235'in ortaya koyduğu belli özsel istidatların sonucunda nomik düzenliliktir. Bu istidat sayesinde 10 tonluk uranyum 235 kütlesi zincirleme reaksiyona sebep olup patlayacaktır. Dolayısıyla her varolan uranyum 235 kütlesi 10 tondan daha düşük kütleyle sahip olacaktır.

Koşul analizinin nasıl ele alınması gerektiği ile ilgili bir ihtilaf söz konusudur. Bu tartışmanın çıkış noktası da koşul analizinde ortaya konulduğu üzere istidatların zorunlu olarak belirtmeyi ortaya çıkartacağına bir kesinliğinin olmadığı iddiasıdır. Bunun için karşıörnekler olarak *finkish*, panzehir (antidote) ve *minkish* durumlar gösterilmektedir. Sırasıyla bu durumları ele alalım.

*Finkish*⁵⁷ istidatlar kendi muharriki tarafından ortadan kaldırılan istidatlardır.⁵⁸ Örnek olarak bir nesneyi ısıtmak onu daha az kırılğan soğutmak ise onu daha kırılğan yapacaktır. Bir nesne darbe alıp kırılacakken onu aniden hızla ısıttığımızı düşünelim. Bu durumda nesne kırılğanlık özelliğini kaybedeceği için beklenen etkiyi gösteremeyecektir. *Finkish* durumlarda istidatların belirtisinin ortaya çıkması için az da olsa bir süre geçeceğini ve istidatların kazanılıp, yitirilebileceğini varsaymaktayız.⁵⁹ *Finkish* istidatlar, istidadi özçülük için önemli bir problemi ortaya koymaktadır, eğer istidatlar özsel doğal nitelikler ise muharrikleri altında her zaman aynı sonucu ortaya çıkarmaları beklenecektir ancak *finkish* durumlarda beklenen sonuç ortaya çıkmamaktadır.

Panzehir durumları ise çevrenin, istidatların belirmesine izin vermede rol oynadığını ifade etmektedir. Örnek olarak bir zehrin hastalığa yol açması için kendi kimyasal ve biyolojik yapısı yeterli değildir, bir kurbanın bedenine uygulanması gerekmektedir. Normalde zehrin bedene uygulanması hastalığa neden olacakken kişi panzehir almışsa zehir beklenen hastalık etkisini gösteremeyecektir.⁶⁰ *Finkish* istidatlar kendi muharrikleri tarafından değişime uğratılırken, panzehir durumlarında *finkish* durumlardan farklı olarak istidat değişmeden kalırken çevresel faktörler değişmektedir.

*Minkish*⁶¹ istidatlar ise nesnenin çeşitli durumlarda beklenen belirtiyi ortaya çıkarmama ihtimalinin olduğunu savunmaktadır. Mesela darbe aldığıda kırılacağına zorunlu olmadığı bir bardak düşünelim. Ağırlık/güç merkezi olan noktaya vurduğumuzda kırılmama ihtimali artacaktır. Hajek'e göre bardak hem kırılma istidadına hem de kırılmama kapasitesine sahiptir. *Minkish* istidatlar istidat ve karşıtı kapasitenin

⁵⁶ Alexander Bird, "The Dispositionalist Conception of Laws", *Foundations of Science*, S. 10:4, Aralık 2005, s. 357.

⁵⁷ İngilizce'de *fink terimi* söz verilen veya beklenen bir şeyi yapmayan, grev kırıcı gibi anlamlara gelmektedir. *Finkish* de bu kelimedenden türetilmiştir.

⁵⁸ Bird, "The Dispositionalist Conception of Laws", s. 358.

⁵⁹ Bird, *Nature's Metaphysics*, s. 25.

⁶⁰ Bird, "The Dispositionalist Conception of Laws", s.358

⁶¹ *Minkish* terimi İngilizce mümkün-olası olmak anlamındaki *might* kelimesinden türetilmiştir.

birlikteliğidir.⁶² K.A'ya alternatif olarak minkish istidatların analizi “ x üzerinde t zamanında s muharriğinin etkisiyle r etkisi belirecektir, ancak x üzerinde t zamanında s muharriğinin etkisiyle r 'nin belirmeme olasılığı da vardır” şeklindedir.

Bird, *finkish* ve panzehir durumlarını *diğer tüm şeylerin sabit olduğu yasalar* (*ceteris paribus laws*) ile çözmeye çalışmıştır. Doğa yasalarının çoğu *diğer tüm şeylerin sabit olduğu yasalar*'dandır. Bu yasaların iki türü vardır bunlar; Ya diğer koşullar sabitken iki koşulun ilişkisi yasayı oluşturmaktadır buna karşılaştırmalı tür denmektedir. Ya da dağıtıcı unsurların yokluğunda ortaya çıkan ilişki yasayı oluşturmaktadır, buna *dışlayıcı* tür denilmektedir. Bird, *diğer tüm şeylerin sabit olduğu yasaların* –hangi türde olursa olsun- aslında istidatların koşul analizini güçlendirmede ayrıca *fink* ve panzehir durumlarını yasalardan dışlamak konusunda faydalı olduğunu düşünmüştür. Bird'e göre karşılaştığımız *fink* ve panzehir durumları ışığında koşul analizini şu şekilde güncelleyebiliriz:

“ $\forall x((Dx \wedge Sx) \rightarrow Mx)$ geçerlidir ancak D 'nin *fink* ve panzehirleri noksan ise”

Bird'e göre *fink* ve panzehir durumları istidadi özcülüğün yasa anlayışı için bir güçlük oluşturmazken neden tüm yasaların tam bir genelleme ifade edilemeyeceğini göstermektedir.⁶³ Yasalarda istisna oluşturabilecek durumlar söz konusu olabilir ancak o durumlar yasanın evrenselliğine herhangi bir zarar vermemekte ancak yasayı etkileyebilecek diğer yasaların da olduğunu ortaya koymaktadır.

Kanaatimizce, minkish istidatlar ise Bird'in iddia ettiği haliyle bazı istidatların özsel nitelikler olduğu iddiasını olumsuzlamamaktadır. Minkish istidatların olduğu kabul edilse dahi onlar özsel istidatlar değildir. Doğa yasaları ise özsel istidatlar üzerine kurulmaktadır. Dolayısıyla minkish istidatların varlığı istidadi özcülüğe bir karşı argüman niteliğinde değil ancak istidadi özcülüğün doğa yasaları konusunda dışladığı diğer istidatlara bir örnek sunmaktadır. Bizce *finkish* ve panzehir karşıörnekleri ele aldığımız şekliyle istidadi özcülüğü tasdik etmektedir. İki örnekte de nesnenin aslında istidadi doğrultusunda hareket edeceği kabul edilerek bunu engelleyecek unsurlar ortaya konulmuştur. Nesnenin istidadi sonucunda beklenen belirmenin ortaya çıkmamış olması istidadi doğrultusunda gereken belirmeye doğru zorunlu olarak yöneldiği gerçeğini değilmemektedir. İstidat terimi bir duruma doğru yönelme, meyil gibi anlamlara gelmektedir. Nesnenin zorunlu olarak bu yönelimi gerçekleştirilmesi ile çeşitli engelleyici unsurlar nedeniyle beklenen belirmenin ortaya çıkmamış olması arasında ancak epistemolojik bir fark olduğu söylenebilir. *Finkish* ve panzehir durumları istidatların ontolojik temeline dair bir karşıörnek getirmemiş olup aksine özsel temel istidatların ne anlamda zorunlu olduğunu anlamakta fayda sağlamaktadır.

Özsel istidatların kategorik olmayan yapısının sonucunda kategorik bir durumun ortaya çıkmasını beklemek haklı bir beklenti değildir. Örnek ile açıklamak gerekirse

⁶² Alan Hájek, “Minkish Dispositions”, *Synthese*, S. 197, Şubat 2016, s. 10.

⁶³ Bird, “The Dispositionalist Conception of Laws”, s. 361-62.

“Biberlerin güneş altında kızarması” istidadından anlamamız gereken güneş altına bırakıldığında biberlerin kızarma eğilimini zorunlu olarak göstereceğidir. İstidadi özcülüğü karşıörnekler üzerinden eleştirenler ise bu özsel istidat sonucunda “biberler kırmızıdır” gibi kategorik bir sonuç beklemektedir. Bu beklenti nihayetinde tüm durumların kategorik özellik taşıyacağı varsayımından kopamamanın getirdiği bir beklentidir. Söz konusu sorunu *diğer tüm şeylerin sabit olduğu* yasalar ile çözmek, yasanın analizine gelen istisnalara göre eklentiler yapmak epistemik hamleler ile sorunu çözüme kavuşturmak ve karşıörneklerin de aslında ontolojik değil epistemik olduğu kabul edildiğinde başarılı olduğu söylenebilir. Ayrıca bilim yaparken -yasanın ifadesine eklensin ya da eklenmesin- ortaya konulan herhangi bir yasa, diğer yasalar ile ilişkili olduğu bir yasa bütünü içerisinde anlam kazanmaktadır. Basitlik ilkesi gereği yasayı etkileyecek diğer yasalar çoğunlukla belirtilmemektedir. Örnek olarak suyun 100 derecede kaynayacağını söylerken sabit basınç altında olduğunu belirtmeyebiliriz. Ancak biliriz ki yasamız, diğer bir yasa olan dış basıncın artması kaynama noktasını yükseltir yasası ile bağlantı içindedir.

Sonuç

Doğa yasalarının zorunluluğu tartışmasında üç ana görüş ortaya konmuştur. Bunlardan ilki temellerini Hume’a dayandıran düzenlilik teorisidir. Bu teoriye göre doğada gözlemediğimiz düzenliliklerde herhangi bir zorunluluk söz konusu değildir. Yasa ancak gözlemlenen örneklerin toplamını ifade etmektedir. Yasalar bizim örnekler üzerinden türettiğimiz genellemelerden ibarettir ve olumsaldır. Bu görüşün karşılaştığı en önemli güçlük yasayı oluşturacak düzenlilikler ile rastgelelikleri ayırt etme noktasında başarısız olmasıdır. Bu güçlük doğa yasalarının ontolojik bir zemini olması fikrine ve zemin arayışına itmiştir. Nomik zorunluluk görüşü yasalara ihtiyaç duyduğu zemini sağlama arayışı ile ortaya çıkmış ve yasaların aslında gözlemlenen örneklerde ortak olan tümeller arası ilişkiler olarak yorumlanması gerektiğini ifade etmiştir. Yasayı oluşturan tümellerin zorunluluk bağı ile bağlanmış olması, neden çeşitli düzenliliklerin rastgeleliklerden farklı olduğu sorusuna cevap sunmaktadır. Bir tümeli taşıyan tikelin zorunlu olarak ilişkili olduğu diğer tümeli de taşıması, neden düzenliliklerin “düzenli” olduğunun açıklamasıdır. Doğa yasaları tümeller arası ilişki olarak yorumlandığı ve tümeller olumsal yapılar olduğu için yasalar da olumsal kabul edilmektedir. Ancak bu görüş doğa yasalarını anlamada her ne kadar bir ontolojik zemin sunsa da zorunluluğun nasıl kurulduğu, tümeller ile tikellerin ilişkisinin nasıl olduğu gibi konularda tatmin edici açıklamalar sunamamıştır. Nomik zorunluluk görüşü, doğa yasalarında bir tür zorunluluk olması gerektiğini, yasaların dışsal ilişkilere indirgenemeyeceğini tespit etmiş ancak bu tespitler üzerine hesabı verilebilir bir zorunluluk fikri inşa edememiştir.

Doğa yasalarında bir zorunluluk olduğu ve bunun ontolojik bir temeli olduğu iddiasını istidadi özcülük geliştirmiştir. Nesnelerin özsel istidadi özellikleri olduğu,

düzenlilik ve nomik zorunluluk görüşünün iddia ettiği gibi tüm özelliklerin kategorik olmadığını savunan istidadi özcülük, istidadi özsel nitelikler sayesinde nesnelere sahip olduğu nomik ve etki güçleri gereği, çeşitlik muharrikler altında istidadi gerektirdiği belirmenin ortaya çıkacağını savunmuştur. Bu görüşe göre özsel istidadi niteliklerin zorunluluğu doğa yasalarının da zorunluluğunun temelinde yatmaktadır. Özsel istidadi niteliklere dayanan doğa yasaları görüşü, hem düzenlilik ve rastgelelikleri ayırmada hem de zorunluluğun neye dayanacağı konusunda bir dayanak sunmuştur. İstidadi özcülüğe getirilen karşıörnekler finkish, panzehir ve minkish durumları olmuştur. Kanaatimizce bu karşıörnekler istidatların yanlış yorumlanmasının sonucudur. İstidatların özsel yapısının bir eğilimi zorunlu kıldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Ancak bu eğilimi kabul ederek beklenen belirmenin ortaya çıkmasını engelleyebilecek unsurlar olduğunu söylemek, yasanın koşul analizinin güçlendirilmesini gerekli kılmıştır. Böylece *diğer tüm şeylerin sabit kılındığı* yasalar olarak doğa yasalarını ifade etmeyi gerektirmiştir. Nihayetinde bu karşıörnekler istidadi özcülüğün iddia ettiği gibi istidatlardan kaynaklanan eğilimlerin olduğunu tasdik edip, çeşitli koşullarla bu eğilimlerin sonucunda ortaya çıkacak etkinin engellenebileceğini göstermektedir. Zorunlu eğilimin kendisini değilleyebilecek örnekler değildir.

Sonuç olarak doğada gözlemediğimiz düzenliliklerin ontolojik bir temeli olduğunu ve bu temelin nesnelere içkin özsel nitelikler olduğunu savunan istidadi özcülüğün bu tartışmada halen en güçlü pozisyon olduğunu göstermiş olduk. Bu görüş bize hem Humecu düzenlilik teorisinin görüşünün karşılaştığı düzenlilik ile rastgelelikleri ayırma sorununu çözmeye hem de nomik zorunluluk görüşünün açıklayamadığı zorunluluğun kaynağı meselesinde bir yanıt sunmaktadır. Buna göre, istidadi özsel niteliklerden kaynaklanan düzenlilikler yasayı oluştururken diğer niteliklerden kaynaklanan düzenlilikler doğa yasalarını oluşturmamaktadır ve yine doğa yasalarında karşılaştığımız zorunluluk temelinin nesnenin sahip olduğu istidadi özsel niteliklerde bulunmaktadır. İstidadi özcülüğe getirilen karşıörnekler teoriyi zayıflatmamış aksine olumlamıştır. Bizce istidadi özcülüğün eleştirilmesi özsel istidatları kabul etmenin bizi bağlayacağı ontolojinin eleştirilmesi ile mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

- Armstrong, David M.; *A World of States of Affairs*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- ; *What is a Law of Nature?*, Cambridge Philosophy Classics edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Bird, Alexander; *Nature's Metaphysics: Laws and Properties*, New York: Oxford University Press, 2007.
- ; "The Dispositionalist Conception of Laws". *Foundations of Science*, S. 10, Aralık 2005: 353-70.
- Choi, Sungho ve Michael Fara; "Dispositions". İçinde *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, editör Edward N. Zalta, Stanford University, 2018.

- Dretske, Fred; "Laws of Nature". *Philosophy of Science*, S. 44, 1977: 248-68.
- Ellis, Brian, ve Caroline Lierse; "Dispositional Essentialism". *Australasian Journal of Philosophy*, S. 72, Mart 1994: 27-45.
- Hájek, Alan; "Minkish Dispositions". *Synthese*, S. 197, Şubat 2016.
- Hume, David; *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Editör Tom L. Beauchamp. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Lewis, David K. *Counterfactuals*; Rev. ed. Malden, Massachusetts: Blackwell Publishers, 2001.
- Nagel, Ernest; *The Structure of Science: Problems in the Logic of Scientific Explanation*. 2nd edition, Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1979.
- Swartz, Norman; "The Neo-Humean Perspective: Laws as Regularities". İçinde *Laws of Nature*, ed. Friedel Weinert, New York: De Gruyter, 1995.
- Tekin, Ömer Fatih; "Different Views of Laws of Nature". *Beytülhikme An International Journal of Philosophy*, S. 7, 2017: 43-63.
- Tooley, Michael; "The Nature of Laws". *Canadian Journal of Philosophy*, S. 7, 1977: 667-98.

